

МІСЦЕ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ігнатко Владислав Іванович

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Зараз весь цивілізований світ переживає епоху стрімкого розвитку штучного інтелекту (далі – ШІ). Цей технологічний прорив змінює не лише економіку та соціум, але й ставить перед правовою системою низку викликів та завдань. З одного боку, необхідно забезпечити захист прав та свобод людини у контексті використання ШІ, з іншого – створити ефективну правову базу, що сприяє розвитку та впровадженню цих технологій. Європейський Союз налаштований зайняти першість у правовому регулюванні ШІ. Наприкінці 2023 року депутати Європарламенту досягли політичної угоди щодо законопроекту про ШІ в Європі.¹ Зовсім недавно, 13 березня 2024 року, парламент ЄС схвалив Закон про штучний інтелект, який забезпечує безпеку і дотримання основних прав людини та одночасно стимулюючи інновації й розвиток цієї галузі. Наразі залишається лише схвалення Радою ЄС.² Таким чином ЄС стоїть в одному кроці щоб першим у світі комплексно і всеціло урегулювати суспільні відносини при використанні і взаємодії зі штучним інтелектом.

У цьому плані особливо важливим є розгляд місця ШІ в українському праві. Україна, як країна, що прагне до євроінтеграції, має йти в ногу з цими процесами та адаптувати своє законодавство до потреб та викликів, пов'язаних із ШІ.

Наразі в українському законодавстві відсутнє чітке визначення ШІ та комплексне правове регулювання його використання. Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, визначається поняття «штучного інтелекту».³ Проте, враховуючи що даний документ є концепцією схваленою Кабінетом Міністрів України, а не нормативно-правовим актом прийнятим Верховною Радою України, поняття викладене в ньому не можна вважати виключним. Питання місця ШІ в законодавстві

¹ Artificial Intelligence Act: deal on comprehensive rules for trustworthy AI. [2023]. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai> (дата звернення: 11.03.2024).

² Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. [2024]. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law> (дата звернення: 13.03.2024).

³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» (зі змінами) від 29.12.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2024).

неочікувано стало предметом розгляду Верховним Судом. В абзаці 42 ухвали КГС ВС від 08.02.2024 року по справі № 925/200/22 Суд також наголосив, що наразі ШІ немає нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання (у судовому процесі).⁴

Коли ми говоримо про ШІ то зазвичай маємо на увазі всю цю технологію загалом, кожену програму, яку можна назвати штучним інтелектом. При цьому, враховуючи розвиток технології, зараз наявно безліч різних комп'ютерних програм, що за своєю суттю є ШІ, але по функціоналу й «інтелекту» кардинально різні. Тому перш ніж говорити про місце ШІ у праві, потрібно проаналізувати його види. В цьому плані найбільш вдало висловився О. А. Баранов, який поділив ШІ на чотири види: слабкий (прикладний) ШІ, сильний (загальний) ШІ, простий робот та робот-андроїд. Всі ці ШІ є сукупностями комп'ютерних програм з тими відмінностями, що: слабкий ШІ лише близький до повторення одної чи кількох когнітивних функцій людини і може виконувати заздалегідь поставлені задачі «по шаблону»; сильний ШІ повторює більшість когнітивних функцій людини і вже може виконувати великий спектр завдань автономною; роботи крім сукупності програм є певним матеріальним об'єктом, при цьому робот-андроїд імітує поний спектр когнітивних функцій людини, має емоції й свідомість та може виконати будь-яку завдання, що й людина.⁵ Бачимо, що О. А. Баранов встановив градацію ШІ відповідно до їх наближеності до когнітивних функцій людини.

У законі який має бути прийнятий незабаром, ЄС пішов іншим шляхом – визначення видів ШІ залежно від ризиків. Так, пропонується поділити ШІ на: заборонені системи ШІ; системи ШІ з високим ступенем ризику; системи ШІ з обмеженим рівнем ризику; системи ШІ з мінімальним ризиком або не ризикові.⁶ Тобто в європейській класифікації не так важливі «когнітивні можливості ШІ», як його потенційна небезпека для прав і свобод людини.

Розібравшись з видами ШІ, можна переходити до визначення його правового статусу. Проаналізувавши українську наукову дискусію з цього питання можна виділити 3 підходи до даного питання: ШІ як суб'єкт правовідносин; ШІ як об'єкт правовідносин; компромісну теорію, що фактично об'єднує дві попередні.

ШІ як суб'єкт правовідносин це підхід, заснований на особистості людини. Він зосереджений на тому, щоб надати правовий статус ШІ, а також визначити його правові обов'язки та відповідальність, виходячи з аналогій до правового

⁴ Ухвала Касаційного господарського суду Верховного Суду від 08.02.2024 року по справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639> (дата звернення: 15.03.2024).

⁵ Баранов О. А. (2018) Інтернет речей (ІОТ): регулювання надання послуг роботами зі штучним інтелектом. Інформація і право. С. 18–42. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\)](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47))

⁶ European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonized rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf (дата звернення: 16.03.2024).

статусу фізичних осіб. Це означає, що ШІ може мати права та обов'язки, схожі на ті, що має людина та нести тягар відповідальності за свої дії.

Цей підхід перекликається із резолюцією Європарламенту «Норми цивільного права по робототехніці» від 17 лютого 2017 р., в якій наголошувалося на необхідності вироблення загальних понять термінів «розумні автономні роботи», «кіберфізичні системи» (з урахуванням таких ознак, як здатність бути автономними й обмінюватися даними) та в якій наводилося поняття «електронна особа».⁷

М. О. Стефанчук при аналізі поняття «електронна особа» зазначив, що таке може бути застосоване до роботів із певними характеристиками, зумовленими наділенням їх штучним супер інтелектом, які свідчитимуть про їхню здатність самостійно діяти в рамках суспільних правовідносин, а отже, бути носіями специфічних прав і обов'язків.⁸ Таким чином автор задається питанням «чи можна вважати ШІ суб'єктом права», не даючи конкретної відповіді на дане питання й залишаючи його відкритим.

О. А. Баранов пропонує на вибір цілі дві новели в розумінні ШІ як суб'єкта права.⁹ В якості нової юридичної фікції, ШІ може розглядатися як представник в розумінні ст. 237 ЦКУ, що зобов'язаний чи має право вчиняти правочини від імені її власника (розпорядника), якого вона (система) представляє. Друга концепція передбачає, що система ШІ, яка виконує частину функцій людини в процесі надання послуг або проведення робіт, є суб'єктом права. Тобто сам факт виконання людських робіт ШІ, при наявності відповідних когнітивних функцій, уже може наділяти ШІ ознаками суб'єкта права.¹⁰

ШІ як об'єкт правовідносин це підхід, заснований на праві власності. Згідно з цим підходом, ШІ трактується як об'єкт власності, що належить її власнику. Такий підхід також передбачає, що власник ШІ несе відповідальність за його дії та їх наслідки. Даний підхід є більш поширеним серед українських науковців.

Наталія Марценко наголошує, що більш доцільно розуміти робота і штучний інтелект як об'єкт цивільних прав, оскільки регулювання цивільно-

⁷ Paramonova, O., & Varava, I. (2023) МІСЦЕ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПРАВА. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law". С. 73-80. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.68.17976>

⁸ Стефанчук М. О. (2020) Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення: Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. – К., С. 473.

⁹ Баранов О. А. Інтернет Речей і штучний інтелект: витоки правового регулювання. IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 18–42.

¹⁰ Корнесва, С. Р. (2021) Теоретичні підходи до визначення поняття та правового регулювання штучного інтелекту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. С. 50-55. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.9>

правової відповідальності на рівні споживчих відносин дає підстави розуміти штучний інтелект як продукт (товар).¹¹

Б. С. Щербина та Ткаченко В. В. визначають, що прирівняти штучний інтелект до живих істот неможливо, адже біологічно штучний інтелект та роботи неживі та позбавлені чутливості на даному етапі розвитку, хоча й існують розробки щодо емоційного інтелекту. Щоб захистити людину від шкідливих наслідків, які можуть бути завдані ШІ, останній потрібно розглядати саме як об'єкт правовідносин.¹²

Посилаючись на низку рекомендацій ЄС, К. Г. Некіт підсумовує, що говорити про правосуб'єктність ШІ поки що зарано. Зараз потрібно вирішувати проблеми, пов'язані з його використанням у людській діяльності саме у якості об'єкту правовідносин.¹³

Що стосується третього підходу – комбінованого, то цей підхід поєднує елементи з вищезазначених підходів. Згідно з нього, ШІ може мати певні права та обов'язки, залежно від його складності та автономності. При цьому, вважаю за належне погодитися із О. І. Зозуляком стосовно того, що компроміс у даному випадку недоречний, адже право не повинно формувати концепції трактування одного явища із позицій як суб'єкта, так і об'єкта.¹⁴

При аналізі досліджуваного питання можна побачити, що абсолютна більшість науковців розглядає регулювання ШІ в першу чергу через галузь цивільного права і приватного права загалом. Це й не дивно, адже допоки не буде досягнуто загального консенсусу щодо правового статусу ШІ через призму найуніверсальнішої галузі права – цивільної, досить важко уявляються правові доробки в контексті, наприклад, адміністративної чи міжнародної галузей. Крім цього, більшість правовідносин між розробниками, виробниками та користувачами ШІ регулюються договірним правом. Свого часу Руслан Стефанчук сказав, що «цивільний кодекс – це супермаркет правових можливостей». Концепція оновлення цивільного кодексу України також передбачає регулювання ШІ саме через ЦК (і саме як об'єкт правовідносин).¹⁵ Однак варто сказати, що у сфері публічно-правовій питання правового статусу ШІ теж досліджується. Більшість доробків у цьому напрямі розглядають ШІ через призму кримінального права.

Висновки. Правове регулювання ШІ – це складне та динамічне питання, яке потребує ретельного дослідження та обговорення. Уже зараз можна

¹¹ Марценко, Н. (2019) Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. Актуальні проблеми правознавства. С. 91-98. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2019.04.091>

¹² Щербина, Б. С., & Ткаченко, В. В. (2021) Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law". С. 142-148.

¹³ Некіт, К. Г. (2021). Штучний інтелект: суб'єкт чи об'єкт правовідносин? Матеріали XIX науково-практичної конференції, присвяченої 99-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова, Харків, «Право». С. 193 – 196.

¹⁴ Зозуляк О. І. (2022) Штучний інтелект як об'єкт цивільно-правового регулювання. імені Ярослава Мудрого, Національна академія правових наук України. С. 95 – 103.

¹⁵ Стефанчук Р. О. Кузнецова Н. С. та інші (2020) Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк». С. 128.

сказати, що ЄС стане лідером у нормативному регулюванні ІІІ. Україна, як країна, що прагне до євроінтеграції, має йти в ногу з цими процесами та адаптувати своє законодавство до потреб та викликів, пов'язаних із ІІІ.

Здається беззаперечним той факт, що основний правовий фундамент регулювання ІІІ має бути закладений саме у цивільній галузі. Про це говорить той факт, що на сьогоднішній день правовідносини між розробниками, виробниками та користувачами ІІІ регулюються цивільно правовими договорами.

Що ж стосується такого аспекту як визначення правового статусу ІІІ, то дискусія з цього питання продовжується. Навіть ЄС у різних своїх резолюціях та рекомендаціях суперечив собі, описуючи ІІІ і як об'єкт правовідносин, і як суб'єкт правовідносин (намагаючись надати йому особливий правовий статус – «електронної особи»).

Вважаю, що на теперішньому етапі розвитку ІІІ його необхідно розглядати саме як об'єкт правовідносин. Підтримую концепцію оновленого ЦК якою розширюється коло об'єктів правовідносин, вводячи у цей правовий режим ІІІ. Це допоможе швидше врегулювати весь широкий спектр нових правовідносин, зароджених появою ІІІ. Лише після цього, контролюючи розвиток ІІІ уже усталеними механізмами правового регулювання, можна продовжити наукову дискусію з цього питання.

При цьому, враховуючи особливий статус ІІІ як об'єкта правовідносин, необхідно визначити конкретні його види та форми. Доречним, в контексті євроінтеграції та прийняття резолюції ЄС, буде скористатися класифікацією ЄС і поділити ІІІ на види залежно від ступеню ризику порушення ним прав і свобод людини. Така норма права обов'язково має бути внесена до Цивільного кодексу. Також потрібно прийняти окремий закон про регулювання ІІІ, яким унормувати специфічні правовідносини між: розробниками, виробниками, власниками та користувачами ІІІ; людиною та ІІІ; штучним інтелектом між собою. Даним законом необхідно визначити й відповідальність за порушення законодавства про ІІІ всіма вищезазначеними суб'єктами (розробник, виробник, власник та користувач). Більшість із вказаного уже закладено законом про ІІІ в Євросоюзі. Українським науковцям-правникам та нормотворцям варто почерпнути ці знання, поглибити їх та імплементувати у національне законодавство.